

ПАРАДИГМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА PARADIGM OF ENSURING AN ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITY

Стаття присвячена дослідженню проблем забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті парадигмального підходу. Розглянуто сутність категорії «парадигма» та запропоновано її розуміння як сукупності теоретичних уявлень, методологічних принципів і ціннісних настанов, які для конкретної науки залишаються незмінними протягом певного часу і зміна яких становить зміст наукової революції. Зазначено, що у політичній економії затвердилися в основному три парадигми тлумачення національної економічної безпеки: камералістська, кейнсіанська та інституційна. Акцентовано увагу на трансформації парадигми забезпечення економічної безпеки підприємства. Розглянуто етапи еволюції вітчизняної економічної безпекології (феноменологічний, дивергентний, конвергентно-седиментативний та інтеграційно-прагматичний). Обґрунтовано доцільність «економічного» підходу в парадигмі формування економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, парадигма, розвиток, безпекологія.

Статья посвящена исследованию проблем обеспечения экономической безопасности предприятия в контексте парадигмального подхода. Рассмотрена сущность категории «парадигма» и предложено ее понимание как совокупности теоретических представлений, методологических принципов и ценностных установок, которые для конкретной науки остаются неизменными в течение определенного времени и изменение которых составляет содержание научной революции. Отмечено, что в политической экономии утвердились в основном три парадигмы толкования национальной экономической безопасности: камералистская, кейнсианская и институциональная.

Акцентируется внимание на трансформации парадигмы обеспечения экономической безопасности предприятия. Рассмотрены этапы эволюции отечественной науки об экономической безопасности (феноменологический, дивергентный, конвергентно-седиментативный и интеграционно-прагматический). Обоснована целесообразность «экономического» подхода в парадигме формирования экономической безопасности предприятия.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, парадигма, развитие, наука об экономической безопасности.

The article is devoted to studying issues of economic security of an enterprise within the context of a paradigmatic approach. The essence of the category «paradigm» is considered; it is understood to be a set of theoretical ideas, methodological principles and values, which remain unchanged over a certain period of time for a particular science, and a change in which correlates to the phenomenon of a scientific revolution. In political economy, there are three basic paradigms of interpreting the concept of national economic security: chamberlain, Keynesian and institutional. Emphasis is placed on the transformation of the paradigm of economic security of an enterprise. The developmental stages of domestic economic security science - phenomenological, divergent, convergent-sedimentary and integration-pragmatic - are considered. The efficacy of the «economic» approach within the paradigm of creating an enterprise's economic security, the essence of which is determined not as the process of combating identified threats, but as ensuring the achievement of the enterprise's goals by maintaining its normal functioning state.

Key words: enterprise, economic security, paradigm, development, safety.

УДК 658.338

Фісуненко П.А.

к.е.н., доцент

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

Постановка проблеми. Глобалізація та інформатизація економіки породжує нові можливості, проте зумовлює й появу багатьох непередбачуваних небезпек і загроз для існування та господарської діяльності підприємств. Ці зміни актуалізують проблему переосмислення парадигми забезпечення економічної безпеки підприємства з урахуванням не тільки захищеності інтересів об'єкта безпеки, а й із використанням сучасних інноваційних підходів.

Аналіз останніх публікацій. Актуальність дослідження системи економічної безпеки викликає зацікавленість багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. У наукових працях В. Вахлакової [3; 14], О. Ілляшенко [5], Г. Козаченко [1; 6], М. Копитко [7], В. Ліпкана [9], О. Ляшенко [1; 10], Є. Овчаренка [11], І. Отенко [12], Ю. Погорелова [14] та ін. закладено основи теоретичного та інструментального базису економічної безпекології, проведено ґрунтовні дослідження та виявлено особливості забезпечення економічної безпеки підприємства. Попри

активізацію останнім часом наукових розробок у сфері економічної безпеки, науковцями ще недостатньо опрацьовані питання ідентифікації її складових компонентів, визначення ключових функцій та дослідження парадигми системи забезпечення економічної безпеки підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження трансформацій парадигми забезпечення економічної безпеки підприємства з урахуванням постійних змін, що відбуваються в суспільстві та економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення проблематики забезпечення економічної безпеки підприємства вимагає дослідження існуючих парадигм в цій науці. Зазначимо, що сукупність положень та знань щодо економічної безпеки трансформувалася у науку – безпекологію – галузь знань про природу економічної безпеки об'єктів (національна економіка, регіон, галузь, підприємство), її джерела та передумови, оцінювання та забезпечення [6].

Розвиток безпекології сприяв формуванню безпекознавчої парадигми, яка в сучасній науковій літературі розглядається в такий спосіб:

– комплекс ідей, цілей, функцій, принципів і методів, за допомогою яких вивчають явища та процеси забезпечення безпеки та ефективного функціонування систем безпеки, тобто безпекотворення з урахуванням антропогенних і кібернетичних чинників [9, с. 15];

– комплекс ідей, цілей, функцій, принципів і методів, за допомогою яких вивчають явища та процеси забезпечення функціонування систем безпеки з врахуванням впливу на результати їх функціонування антропосоціокультурних і кібернетичних чинників [1].

У Філософському енциклопедичному словнику парадигма визначається як прийнята певним науковим співтовариством модель постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції [15, с. 519]. Також у філософській літературі [4] зазначається, що у сучасному розумінні парадигма – це сукупність передумов, що визначають конкретне наукове дослідження (знання) і визнаних на даному етапі. Поняття «парадигма» у філософії науки введено позитивістом Густавом Бергманом і широко поширене американським фізиком Томасом Куном для позначення провідних представників і методів одержання нових даних в періоди екстенсивного розвитку знання. У широкому сенсі парадигма може бути визначена як набір переконань, цінностей і технік, що сприймаються членами даного наукового співтовариства. Слід погодитися із загальноприйнятою думкою, що парадигма настільки ж важлива для науки, як спостереження і експеримент. Реальність надзвичайно складна і наука не в змозі спостерігати і враховувати все розмаїття конкретного явища, і вченому доводиться зводити проблему до робочого обсягу. Але слід чітко пам'ятати про відносну природу будь-якої парадигми, хоч би якою прогресивною вона не була і як би переконливо не формулювалася. Не слід змішувати її з істиною про реальність.

У своїй праці Томас Кун зазначає, що «деякі узвичаєні приклади фактичної практики наукових досліджень – приклади, що містять закон, теорію, їхнє практичне застосування й необхідне обладнання, у сукупності дають нам моделі, з яких виникають конкретні традиції наукового дослідження... Учені, в основі наукової діяльності яких однакові парадигми, спираються на ті самі правила і стандарти наукової практики. Ця спільність настанов і видима узгодженість, яку вони забезпечують, являють собою передумови для нормальної науки, тобто для ґенези і наступності в традиції того чи того напрямку дослідження» [8]. Додаткова конкретизація поняття парадигми міститься в «дисциплінарній матриці», до структури якої входять: 1)

символічні узагальнення, що становлять мову, яка характерна для конкретної наукової дисципліни, 2) метафізичні компоненти, що визначають найбільш фундаментальні теоретичні й методологічні принципи світорозуміння, 3) цінності, що задають панівні ідеали й норми побудови та обґрунтування наукового знання.

Як зазначає Н. Андрейчук [2], ідеї Т. Куна мали визначальний вплив на формування сучасного розуміння парадигми як вказівки на те:

- що слід вивчати;
- які питання розглядати стосовно об'єкта вивчення;
- як ці питання мають бути структуровані;
- як слід інтерпретувати результати дослідження.

Узагальнюючи, Н. Андрейчук зазначає, що парадигму можна розглядати як:

- особливий формат наукових досліджень, який а) відображає ідеологію досліджень, б) визначає шляхи формування та упорядкування знань і програми досліджень, в) встановлює критерії оцінювання та інтерпретацію результатів досліджень (епістема, модель мислення, узагальнений зразок концептуалізації або теоретичного підходу);
- теорія (або модель постановки проблем), що прийнята як зразок розв'язку дослідницької задачі (концепція, підхід, точка зору, позиція, погляд).

Таким чином, розуміючи парадигму як сукупність теоретичних уявлень, методологічних принципів і ціннісних настанов, які для конкретної науки залишаються незмінними протягом певного часу і зміна яких становить зміст наукової революції, розглянемо парадигму формування економічної безпеки підприємства.

У політичній економії затвердилися в основному три парадигми тлумачення національної економічної безпеки: камералістська, кейнсіанська та інституційна. У відповідності до цих парадигм, реальні або потенційні загрози у національній економіці окремої країни можуть створюватися зарубіжними конкурентами (камералістська парадигма), недосконалістю ринку (кейнсіанська парадигма) і недосконалістю державної політики (інституційна парадигма) [16], відповідно, і формування економічної безпеки (на певних рівнях) має враховувати ці загрози.

Накопичення змісту вітчизняної економічної безпекології відбувалося не лінійно, а, як і у більшості галузей науки, діалектично. Вітчизняна економічна безпекологія пройшла певну еволюцію й продовжує розвиватися. Ю. Погорелов, аналізуючи розвиток досліджень економічної безпеки в Україні, запропонував виділення трьох етапів еволюції: феноменологічний (1995-2000 рр.), дивергентний (2000-2014 рр.) та конвергентно-сидиментативний (2014 р. - теперішній час) [14]. Автор

зазначає, що чіткі хронологічні границі між такими етапами відсутні, й кожен попередній етап доволі плавно переходить у наступний. Втім можна відзначити характерний зміст та парадигмальну основу економічної безпекології на кожному з таких етапів.

Феноменологічний етап характеризується визнанням економічної безпеки як окремого об'єкту дослідження, як окремої категорії, яка зумовлює виникнення спеціалізованої галузі науки. На цьому етапі ідентифіковано феномен економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, сформовано первинні уявлення про економічну безпеку підприємства. Відбулося розмежування економічної безпеки за окремими її об'єктами – підприємством, регіоном, національною економікою в цілому.

Основою дивергентного етапу стало поглиблення розуміння економічної безпеки, відокремлення певних підходів до тлумачення її змісту (захисний, ресурсний, діяльнісний тощо), дослідження видових понять безпеки, виникнення об'єктоорієнтованих досліджень з питань економічної безпеки (економічна безпека стратегічних альянсів, економічна безпека підприємств за окремими галузями економіки), розділення досліджень на дослідження з питань суто економічної безпеки, функціонування системи економічної безпеки, управління системою економічної безпеки, виникненням значної кількості напрацювань з питань оцінювання та забезпечення економічної безпеки підприємства. На дивергентному етапі значно поглибилися дослідження із системотворення в економічній безпекології мікрорівня, і практично завершилося формування її початкового базису.

Результатом дивергентного етапу еволюції вітчизняної безпекології стало виникнення значної кількості неузгоджених, не завжди пов'язаних й іноді таких, що змістовно конфліктують між собою напрацювань. Такий змістовий конфлікт вирішується у межах конвергентно-седиментативного етапу еволюції вітчизняної економічної безпекології, який почався приблизно у 2014 році й триває досі [14]. Його основний зміст полягає в узгодженні існуючих точок зору щодо розуміння економічної безпеки, укладання існуючих напрацювань з оцінювання економічної безпеки, її забезпечення, управління системою економічної безпеки, співвідношення між економічною безпекою різних рівнів, співвідношення між економічною та суміжними видами безпеки (виробнича, фінансова тощо) у єдине багатовимірне несуперечливе змістове поле, елементи якого доповнюють та пояснюють один іншого.

В роботі [3] зазначається, що про остаточні результати конвергентно-седиментативного етапу еволюції економічної безпекології мікрорівня в

Україні сьогодні говорити не можна, оскільки цей етап триває. Наразі відбувається активний розвиток економічної безпекології як науки, що виявляється в:

- глибокому та системному осмисленню наявних явищ і процесів у безпекозабезпечувальній діяльності;
- формуванні комплексу поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на тлумачення і пояснення явищ економічної безпеки; генерації нових ідей, появи свіжих поглядів, формуванні понятійно-категоріального апарату;
- творчому переосмисленню концептуальних основ управління об'єктами безпеки (держава, регіон, підприємство) та інституціонального середовища їхньої діяльності [6].

В. Вахлакова пропонує додати інтеграційно-прагматичний етап еволюції досліджень вітчизняної економічної безпеки, сутність якого полягає у інтеграції інструментарію оцінювання, забезпечення та підтримування економічної безпеки, його імплементації до інструментального базису системи управління підприємством [3].

У межах безпекового дискурсу роль атрибутики поняття «економічна безпека підприємства» трансформувалась із протидії безпосереднім загрозам до забезпечення умов для національного економічного розвитку. Узагальнюючи точки зору та результати досліджень науковців, можна зазначити про існування таких підходів до розуміння економічної безпеки підприємства [5; 7; 10; 11; 12]:

- захисний (захист від загроз) – захищеність від небажаних змін (загроз), можливість уникнути такі зміни/загрози або нейтралізувати їхні наслідки;
- захисний (захист інтересів підприємства) – захищеність інтересів підприємства, їхня контрольованість та незмінність реалізації;
- стійкісний – спроможність підприємства зберігати ключові показники та характеристики діяльності в умовах деформуючого впливу зовнішнього та внутрішнього середовища;
- процесний – незмінність процесів, які зумовлюють формування результатів діяльності підприємства та його характеристик;
- ресурсний – максимально результативне використання ресурсів підприємства, наявність таких ресурсів для здійснення його діяльності;
- конкурентний – збереження результатів діяльності підприємства в умовах конкурентного середовища та конкурентної боротьби;
- фінансовий – зв'язок економічної безпеки із певними фінансовими показниками діяльності підприємства, їхньою стабільністю та співвідношенням із певними граничними значеннями;
- діяльнісний – стан підприємства, який сприяє економічному розвитку і стабільності

діяльності підприємства, здатність своєчасно, адекватно й без значних втрат реагувати на зміни внутрішньої та зовнішньої ситуації та негативний вплив дестабілізуючих чинників;

– гармонізаційний – стан підприємства, який виникає внаслідок гармонізації інтересів всіх зацікавлених сторін та суб'єктів, які впливають на підприємство;

– комплементарний – міра економічної свободи підприємства, що досягається внаслідок керованого процесу взаємоузгодження економічних інтересів представників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства та має на меті протистояння загрозам економічній безпеці підприємства та потребує необхідних для такого протистояння ресурсів.

Можна засвідчити наявність різних підходів до розуміння економічної безпеки, й кожен з таких підходів має своє обґрунтування й передбачає певне розуміння економічної безпеки підприємства та відповідну парадигму її забезпечення.

Дослідник В. Пасічник, розглядаючи рівень економічної безпеки, виділяє існуючу парадигму як стану захищеності інтересів та цінностей (зазначаючи, що вона зорієнтована на забезпечення безпеки у якійсь сфері, коли вже реально виникли загрози чи небезпеки, тобто, образно кажучи, передбачає звернення до лікаря тоді, коли вже виявлена хвороба, і подальше діагностування і лікування, причому окремого органу (сфери), з яким пов'язана ця хвороба). Нова ж парадигма економічної безпеки, що розглядає безпеку через призму захисту буття особи, суспільства, держави, людства, передбачає лікування не якоїсь окремої хвороби, а організму загалом, робить наголос на боротьбі не з наслідками, а з причинами цієї хвороби. Нова парадигма зорієнтовує на проведення цілеспрямованої та систематичної роботи щодо проведення профілактичних, попереджувальних заходів, щоб не допускати появи хвороби (загроз та небезпек). Однак, якщо все ж таки не вдалося запобігти виникненню хвороби і вона виявлена за допомогою діагностики, тоді активно вживаються заходи з метою лікування хвороби на ранній стадії [13]. Вважаємо такий підхід доречним, і стосовно зазначеної «боротьби з причинами» та попереджувальних заходів доцільного говорити про передумови забезпечення економічної безпеки підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Парадигма забезпечення економічної безпеки підприємств за певний історичний проміжок часу зазнала змін і наразі продовжує змінюватися. Ці зміни вимагають переосмислення економічної безпеки підприємства з урахуванням не тільки захисту інтересів об'єкта захисту, а й певних передумов, які забезпечують формування належного рівня економічної безпеки.

Виходячи з визначення поняття «економічна безпека підприємства», що базується на економічних поняттях, обґрунтовано доцільність «економічного» підходу в парадигмі формування економічної безпеки підприємства, сутність якого визначає не процес боротьби з явищами, визначеними як загрози, а забезпечення досягнення мети підприємством шляхом підтримки режиму його нормального функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Kozachenko G.V., Lyashenko O.M., Bezbozhnyy V.L. Enterprise economic security management conception. ТЕКА. Commission of motorization and power industry in agriculture Lublin University of Technology. 2010. Vol. 10A. pp. 263-270.
2. Андрейчук Н. Парадигма як термін. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 254-257.
3. Вахлакова В.В. Економічна безпекологія: становлення науки. Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 290-296.
4. Гуревич П.С. Філософія : учебник для академического бакалавриата. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2014. 605 с.
5. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків, 2016. 503 с.
6. Козаченко Г.В. Основні проблемні області в економічній безпекології. Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнародною участю (1 грудня 2016 р. – 10 січня 2017 р.). Полтава: ПолНТУ ім. Ю. Кондратюка, 2017. С. 4-8.
7. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємства (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування) : дис. ... д-ра екон. наук ; 21.04.02 / ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК». Київ, 2015. 478 с.
8. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
9. Ліпкан В.А. Безпекознавство : навч. посіб. Київ : Європейський університет, 2003. 208 с.
10. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СНУ ім. В. Даля., 2011. 400 с.
11. Овчаренко Є.І. Сучасна економічна безпекологія: основні онтологічні протиріччя та напрями їх вирішення. Бізнес Інформ. 2016. № 11. С. 8-14.
12. Отенко І.П., Іващенко Г.А., Воронков Д.К. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Харків : ХНЕУ, 2012. 256 с.
13. Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. Демократичне врядування. 2011. Вип. 7. URL: http://vivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik7/fail/pasichnyk.pdf (дата звернення 16.05.2016).
14. Погорелов Ю.С., Вахлакова В.В. Передумови формування конвергентно-прагматичного підходу до розуміння економічної безпеки підприємства. Współpraca Europejska. 2016. № 5 (12). С. 20-34.

15. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис. 2002. С. 519.

16. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації. Львів: Ахілл, 2008. 660 с.

REFERENCES:

1. Kozachenko G.V., Lyashenko O.M., Bezbozhnyy V.L. (2010) Enterprise economic security management conception. TEKA. Commission of motorization and power industry in agriculture Lublin University of Technology; Volodymyr Dal East-Ukrainian National University of Lugansk, vol. 10A, pp. 263-270.

2. Andreichuk N. (2008) Paradyhma yak termin [Paradigm as a term]. Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politehnika». Seriya «Problemy ukrainskoi terminolohii», no. 620, pp. 254-257.

3. Vakhlakova V.V. (2017) Ekonomichna bezpekolohiia: stanovlennia nauky [Economic security: the formation of science]. Problemy ekonomiky, no. 1, pp. 290-296.

4. Gurevich P.S. (2014) Filosofiia [Philosophy]. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva : Yurayt. (in Russian)

5. Illiashenko O.V. (2016) Mekhanizmy systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Mechanisms of the economic security system of the enterprise]. Kharkiv: Machulin. (in Ukrainian)

6. Kozachenko H.V. (2017) Osnovni problemni oblasti v ekonomichnii bezpekolohii [he main problem areas in economic security]. Proceedings of the Ekonomichna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo: materialy III Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnarodnoiu uchastiu (Ukraine, Poltava, 1 December 2016 r. – 10 January, 2017), Poltava: PoINTU im. Yu. Kondratiuka, pp. 4-8.

7. Kopytko M.I. (2015) Kompleksne zabezpechenia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva (na materialakh pidpriemstv transportnoho mashynobuduvannia) [Complex maintenance of economic safety of the enterprise (on materials of the enterprises of transport engineering)] (PhD Thesis), Kyiv: VNZ «Universytet ekonomiky i prava «KROK».

8. Kun T. (2001) Struktura naukovykh revoliutsii [the structure of scientific revolutions]. Kyiv : Port-Royal. (in Ukrainian)

9. Lipkan V.A. (2003) Bezpekoznavstvo [Security]. K.: Yevropeyskyi universytet. (in Ukrainian)

10. Liashenko O.M. (2011) Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva [Conceptualization of economic security management of the enterprise:]. Luhansk : SNU im. V. Dalia. (in Ukrainian)

11. Ovcharenko Ye.I. (2016) Suchasna ekonomichna bezpekolohiia: osnovni ontolohichni protyrichchia ta napriamy yikh vyrishennia [Modern economic security: main ontological contradictions and directions of their solution]. Biznes Inform, no. 11, pp. 8-14.

12. Otenko I.P. (2012) Ekonomichna bezpeka pidpriemstva [Economic security of the enterprise]. Kh.: KhNE. (in Ukrainian)

13. Pasichnyk V. (2011) Filosofska katehoriia bezpeky yak osnova novoi paradyhmy derzhavnoho upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu [Philosophical category of security as the basis of a new paradigm of public administration of national security]. Demokratychne vriaduvannia (electronic journal), vol. 7. Available at: http://lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnik7/fail/pasichnyk.pdf (accessed 16 May 2016).

14. Pohorelov Yu.S., Vakhlakova V.V. (2016) Perekumovyye formuvannia konverhentno-prahmatychnoho pidkhodu do rozuminnia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Prerequisites for the formation of a convergent-pragmatic approach to understanding the economic security of the enterprise]. Współpraca Europejska, no. 5 (12), pp. 20-34.

15. Shynkaruk V.I. (ed) (2002) Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv : Abrys. (in Ukrainian)

16. Fleichuk M.I. (2008) Lehalizatsiia ekonomiky ta protydiia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii [Legalization of the economy and combating corruption in the system of economic security: theoretical foundations and strategic priorities in the context of globalization]. Lviv: Akhill. (in Ukrainian)